

biblioteka **BALKANON #8**

Za izdavača:

Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:

Ivan Isailović

Urednik izdanja:

Goran Korunović

Pogovor:

Novica Petković

Lektura i korektura:

Kontrast izdavaštvo

Dizajn korica:

Slavimir Stojanović Futro

Prelom:

Ivan Isailović

Štampa:

F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:

1000

Izdavač:

Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs
www.glif.rs

BORISAV STANKOVIĆ

NEČISTA KRV

Priredio
Goran Korunović

KONTRAST
Beograd, 2025.

NEČISTA KRV KAO EROTIZOVANO KNJIŽEVNO PISMO

Nema modernog srpskog romana bez *Nečiste krvi* (1910) Borisava Stankovića. Ne samo da to delo stoji na početku putanje razvoja i transformacije naše proze XX veka, već teško možemo da zamislimo vrednosnu selekciju srpskog modernog romana – ma koliko kriterijumi bili strogi – a da se u najužem krugu izdvojenih ostvarenja ne nađe i *Nečista krv*. Stankovićevo remek-delo je i svojevrsno polazište niza kodifikacionih principa koji nam određena iskustva, osećanja, slutnje, nesvesne flukseve i sudare kulturnih obrazaca, prevode u simboličke predstave. Na primer, i u današnjoj srpskoj kulturi – visokozasićenoj simulakrumima, ideološkim znacima i individualnim predrasudama – jedna od prvih asocijacija na stereotipnu predstavu o „vreloj južnjačkoj krvi” još uvek može da bude Sofka, glavna junakinja znamenitog Stankovićeovog romana, ona još uvek može – i pored mnogih srodnih figura iz popularne i visoke kulture – da se pojavi kao relevantna referenca u okvirima tema fatalne lepote i magnetskog erosa.

Sofka je dakle svojevrsno literarno otelotvorenje libidinalnih sila, ona je figuracija želje koja se opire konačnoj simbolizaciji i predstavljanju, želje čije je ispunjenje naizgled na dohvat ruke ali koja se iznova pokazuje u svojoj nedosegnutosti i nedostupnosti. Sofkina lepota nije hladan ideal, eterična manifestacija idealističkih projekcija, ona je pre svega putena lepota tela, ali sa određenim viškom privlačnosti koji se ne da pasivizovati i osvojiti, koji upravo podrazumeva nešto neputeno, neopipljivo, nepokorno u erosu tela. Toga je svesna i sama Sofka te ona samu sebe oseća kao

biće nepodložno uzusima želje u svom okruženju, stvarajući pri tome u svojim fantazmima predstavu muškarca – sebi podobnog izabranika – kakvog nikada neće u životu sresti. Naravno, ono što Sofku konačno ruši sa nedohvatnog prestola lepote i erosa je njeno pokoravanje socijalnim okvirima, njen pristanak da i ona sama, ipak, dobije upotrebnu vrednost, da dobije vrednosni ekvivalent u novcu i materijalnim dobrima, i to u okvirima običajnosti jedne patrijahalne zajednice.

Zašto vredi iznova čitati ovaj sjajan Stankovićev roman? Široj čitalačkoj publici su, naravno, tek delimično važna obrazloženja književnih istoričara o ulozi *Nečiste krvi* u razvoju srpske proze. Ali šta je to u ovoj knjizi što može da zanese i savremenog čitaoca, što može da fascinira i recipijenta preplavljenog aktuelnom domaćom i prevedenom književnom produkcijom? Verujemo da je to upravo Stankovićev talenat da ostvari – između ostalog – dvostruki efekat svog pripovedanja. Najpre, pred sobom imamo prozu izrazite suptilnosti, nijansirane i sugestivne predstave taktalnog plana, telesnog života, gestova i dodira, prozu u kojoj – shodno prethodnom – i odeća junaka „oživljava” na njima samima i nadilazi ilustrativno-dekorativnu ulogu. Druga rezultanta Stankovićevog pripovedanja je u sledećem: pomenuta suptilnost slikanja individualne egzistencije – čiji sastavni deo je i evociranje somatskog ritma junaka, unutrašnjeg dobovanja želje, libida, agresije i afekata – pokazuje da se postupno građenje svojevrzne napetosti u tekstu, tenzije između likova i mračnih nagoveštaja sudbine Sofke i njene porodice, zapravo podiže iz dubina unutrašnjih života junaka, dolazi stepenovano i uz nijansirani suspens iz tela, iz nesvesnog, iz same želje likova. Specifični patrijahalni okvir egzistencije junaka – u osnovi prikazan kao tegoban i represivan – zapravo je u službi jasnijeg očitavanja slike ljudske prirode koju Stanković želi da evocira. A ta predstava ljudske prirode je visokozasićena ambivalencijama, ćorsokacima, unutrašnjim naponima, krivudavim fluksevima

želje, ta antropološka predstava je podignuta na praznom jezgru subjekta koji iznova traži da svoje središte popuni užitkom, uvek se sudarajući sa nemogućnošću ispunjenja te namere.

Kada govorimo o *Nečistoj krvi*, govorimo, dakle, o manifestaciji nesvakidašnjeg talenta Borisava Stankovića. Ako se konstatuje da je reč o klasiku srpske književnosti, time tek jednim delom približavamo o kakvom umetničkom daru je reč. Jer prepoznavanje talenta od strane čitalaca tek je delimično oslonjeno na autoritet književnih istoričara koji vrednosno selektuju dela iz književne tradicije. Recipijent traga za sopstvenim iskustvom, za sopstvenom validacijom vrednosnih predstava koje prethode samom čitanju. Čitalac zapravo želi da u ličnom unutrašnjem životu dobije potvrdu da je reč o delu koje može u svakoj epohi, iznova, da uzburka emocije i svest recipijenata. *Nečista krv* upravo to čini – roman nas postupno i nijansirano uvlači u život Sofke i njenog okruženja, do te mere da vremenom počinjemo da osećamo talasanje unutrašnjih fluida glavne junakinje, počinjemo da prepoznavamo dramu koja krajnje konsekvence ima u javnosti, u životu zajednice, dok svoje stvarne začetke poseduje u neprozirnim dubinama erosa i telesnosti. *Nečista krv* je roman temeljno erotizovanog književnog pisma, roman koji kao retko koje književno delo uspeva da umetnički otelotvori nevidljivo u vidljivom, neopipljivo u samom telu, da približi ono nedosegnuto u erotskoj želji. Zato je iznova moderan i aktuelan, iznova je blizak svakoj čitalačkoj generaciji.

Goran Korunović

Nečista krv

Prvi put objavljeno: 1910.

I

Više se znalo i pričalo o njenim čukundedama i pramededama, nego o njima samim: o ocu joj, materi, pa čak i o njoj – Sofki.

Njihova je kuća bila stara. Izgleda, da otkada je varoš počela postojati, da je i ta njihova kuća već tada bila tu. Cela rodbina iz nje je proizišla. Oduvek same bi vladike, prilikom velikih praznika, posle službe, prvo kod njih dolazili na čestitanje, pa tek onda išli u druge kuće, takođe stare i čuvene. U crkvi imali su svoj sto, a na groblju svoje groblje. Grobovi su od mramora a jednako, i danju i noću, sa zapaljenim kandilima.

Ne zna se koji je od predaka baš samu kuću podigao, ali se znalo da su odvajkada bili tako bogati. I tek za hadži-Trifuna, od koga se oni počeli i hadžijama zvati, znalo se da je on prvi imao smelosti da, posle svoga hadžiluka, sve to bogatstvo, koje je dotada ležalo skriveno i nagomilano po podrumima, ambarima i štalama, iznese, rasporedi i uzdigne, da bi mogao „svet da gleda”. Sazidao je kapiju na svod i jaku kao grad. Gornji sprat kuće podigao, okrećio ga i išarao rezbarijama. Sobe je raskošno iskitio najskupocenijim ćilimima, i starim i skupim slikama iz Peći, Svete Gore i Rila; po rafovima poređao srebrne sahanе i zlatne zarfove. Dole, do kapije, utvrdio binjektaš od mramora, sa koga je uzjahivao na svoje čuvene konje. A on uvek, kako se pamtilo, i leti i zimi, ogrnut bio ćurkom, sa silavom, pištoljima i jataganima i u teškim jakim čizmama do kolena. Otada Turčin, zaptija, nije smeo pored kuće proći, još manje da zastane. Cele noći ispred kapije morao je da gori fenjer i po tri i četiri noćna stražara da

dremaju, jer je on, taj Sofkin prammed, hadži Trifun, trgujući po najvećim gradovima i mešajući se sa najviđenijim ljudima, mogao, usled toga poznanstva, a najviše zbog svoga bogatstva, ne samo zaptije, kajmakame, nego i same paše da menja i u „surgun” da šalje. Za svaki narodni posao, bilo za kakvu novu školu i crkvu, ili za kakav manastir koji je trebalo podići, opraviti; ili, još gore i opasnije, ako bi trebalo kakvoga krvnika, nasilnika smeniti, znalo se da se za to mora k njemu doći. I tada bi se gore, u onoj nameštenoj sobi, videlo kako prvi ljudi iz varoši celu noć presede dogovarajući se, a naposletku uvek njemu ostavljaju da to izvrši, kako on hoće i nađe za dobro. On bi to brzo izvršavao. Mitom, čime se najviše i uspevalo, a ako ni to ne, onda čak i kuršumom, i to od čoveka tuđe vere, kakvog Arnautina, kačaka. Ali zato je onda moralo zlatno kandilo njihove kuće pred raspećem u crkvi jednako da gori, a onaj sto, odmah do vladičinog, samo njihov da je, i niko sem njih ne sme u nj da uđe i odstoji službu. Sirotinji i ljudima po zatvorima, za vreme Uskrsa, Božića ili slave, tri dana moralo se slati jelo i piće.

Bio je strog i prek. Trepet ne samo za kuću nego i za celu porodicu. Čivčijama, slugama sa čivluka iz Rataja i vodeničarima sa vodenica u Sobini, on je bio sve i sva. Čak je neke, pričalo se, i ubijao. Za sve vreme dok bi on putovao po Turskoj, po trgovini, a obično bi se celog leta tamo bavio – on bi se ovamo po rodbini jednako pominjao i njime se zastrašivalo. Osobito udovice, čiji sinovi tek što nastali, pa mesto da preduzmu i počnu voditi brigu o kući, da zamene oca, domaćina, a oni počeli trošiti i rasipati – osobito su one te svoje sinove jednako njime, „batom svojim”, kako su ga svi u rodbini zvali, zastrašivale i pretile im:

– Hajde, hajde, znaš ti, doći će on. Juče sam bila tamo i rekoše mi: tek što se nije vratio s puta. I neću ja više da drhtim i da strepim pred njim zbog tebe; neću više da lažem i da te krijem. Neću i ne mogu, kad odem do njega, a on da se na mene iskolačuje: „Šta ti, mori, kriješ onoga tvoga?... Zar ja ne znam i ne čujem šta on

radi, gde se lunja i koliko troši. Glavu ću mu kao vrapcu otkinuti! Ni ti ni on niti iko od vas na oči da mi ne izađete.” I, eto, zato neću i ne mogu da te krijem, da posle on mene tako grdi. I sve ću da mu kažem, čim dođe, videćeš ti! – završavale su.

I to je pomagalo, zastrašivalo, jer znalo se šta čeka toga. I zaista, čim bi on došao s puta, odmah bi se cela rodbina sticala: žene, tetke, strine. Muževi kao da nisu smeli prvog dana preda nj, a znali su da će on, šta bi za njih imao, preko tih njihovih žena poručiti im i narediti.

Svaka bi odlazila gore, na gornji sprat, i na onaj doksat, gde bi on obično sedeo. Ponizno, sa strahom, ne smejući od veličine – jer takav im je veliki i strašan izgledao – ni da ga pogledaju, pozdravljale bi ga:

– Dođe li, bato?

– Dođoh! – Kratko, sa dosadom, čulo bi se kako on odgovara.

A već kada bi koju naročito po imenu pozvao gore k sebi, ona bi premirala. Znalo se da on nikomu, kad po imenu zove, ne zove za kakvo dobro. Sigurno muž njen nešto skrivio. Ili novac što je uzajmio od njega za radnju nije vratio; ili nije ga ni uložio u radnju, već ga slagao i za nešto drugo potrošio. Ali, i pored sve te njegove strogosti, opet i najsirotija i najudaljenija u rodbini nije bila zaboravljena, jer je svakoj donosio sa tih putovanja kakav poklon i svaku ma čime obradovao.

Mnogo nije govorio nikada. Ali što bi rekao to je bilo rečeno. I tada se pamtile i upotrebljavale njegove reči i izreke. „Eh, tako je to i to, što rekao pokojni hadži Trifun”. I kada ne bi bio na putu, on bi jednako sedeo kod kuće: leti gore na doksatu – a zimi dole, u onoj velikoj širokoj sobi. Ceo bi dan tamo samo sedeo, pušio, pio kafu i naređivao.

Ali pored svega, što je uvek moralo da bude kako bi on hteo, ipak sa sinom, jedincem, nikako nije mogao da izađe na kraj. Kćeri je već udao i udomio, kako je on hteo. Ali sa sinom koji mu se rodio dockan, kada je on već bio ostareo, kada se već niko nije

ni nadao da će imati dece a još manje sina, naslednika – on je dakle bio poslednje dete, „istrišče” – kada je ovaj odrastao, nikako sa njime nije mogao da se slaže. On, sin, kao u inat, nikako nije hteo da mu ide po volji. A ko zna zašto? – mislio je starac. Da li što već, onako star, nije više mogao ići po trgovini, te, valjda, ne donoseći i ne zarađujući više, nema onaj ugled kao pre; ili, a to je najviše jedilo starca, sigurno je bilo koga koji je na to sina protiv njega potpomagao, jačao. Sigurno je to bila ona, mati, jer zna on, da, dok nije sina rodila, ona se živa nije čula. Istina, ni tada, sa sinom, nije smela da mu se na očigled protivi, ne izvrši što bi joj naredio, ali osećao je on kako je ipak ona nekako drukčija. Izgleda kao da, dosadivši joj se naposletku taj večiti strah, trepet od njega, manula ga i ostavila da i dalje naređuje, zapoveda i grdi sluge i čivčije, a ona se sva okrenula sinu i jednako samo njega pazi. Sa sinom je izlazila i išla po rodbini, kod kćeri, i onda, svi skupa, išli bi po čivlucima, slavama, saborima i po ostaloj rodbini. I sve, i sestre i mati, utrkivale se koja će što više da mu ugodu. Što god bi uradio, za njih je bilo sveto. Nisu mogle zamisliti da bi on mogao, ili što bi i učinio, da je to nešto ružno i nevaljalo. A starac, više ljubomoran, a i videći kako sin, zbog tih njenih ulaganja oko njega, biva sve više nežan nego što treba, jednako se na sina durio. Nije mogao da ga gleda, kako je govorio. A da i njega kao i druge bije, nije mogao, jer ga je i on mnogo voleo. Istina, to nikada nije kazao; čak, kada bi se ovaj i razboleo, starac nije hteo da siđe, da ga vidi, ali ipak da i na njega, kao na ostale, sluge i čivčije, digne ruku – to nije mogao.

A još kada je sin počeo jednako samo sa Turcima i begovima da se druži, s njima da pije, pa čak i u njihove hareme da odlazi i sa njihovim devojkama i bulama da ašikuje, starac se počeo obezumljivati.

– Ako mu je do toga – besneo je – zna i za to hadži Trifun. I on je nekada bio mlad. Ali onda, eto mu čivluci i u njima seljanke, čivčike. A što u Turkinje, u neveru? Jer kod njih, bula, pošto

po četiri njih samo jednog muža imaju, to im je vrela i meka krv. Piju one čoveka! I zato – objašnjavao je starac – i on sam, sin mu, takav je, bleđ, suv i tanak; više žensko nego muško. I zato on ne može ni da ga gleda, niti će ga pogledati!

A kada bi, i posle tolikih grdnja i psovki, čuo kako je opet sa nekim begovima negde načinio kakav lom i čudo, i u zoru kući došao – on tada ne bi zvao njega, sina, već nju, mater.

– Ču li za onoga?

Ona, mada je čula za to, ipak bi se činila nevešta.

– Šta?

– Kako šta? – planuo bi starac i već bi počeo izuvati cipele kojima će je gađati – kako ništa nisi čula? Gde si? Živiš li? Kako ništa? Zar ja, što ne silazim dole, pa misliš ništa i ne čujem i ne vidim? Koje doba beše jutros kada on dođe? A?

– Ama koje doba? – iščuđavala bi se ona uporno. – Dete rano dođe, leže, i eno ga još spava.

On već ne bi mogao da izdrži. Cipelom ili čibukom bacio bi se za njom:

– ‘Ajđ, bar i tebe da ne gledam! – I od jeda zavaljivao bi se na jastuk. Ne toliko tada ljut i besan na njega, sina, koliko na nju, na tu njenu tobož toliku ljubav prema njemu, te zato, što ga bajagi toliko voli, jednako laže za nj i ovoliko ga uporno brani, kao da ga samo ona voli, kao da je samo njen sin, i samo mu ona dobro želi.

A zna kada je noćas došao. Čuo ga je. Samo je jedanput lupnuo alkom, a ona, mati, odmah iz kuće istrčala; sigurno nije nikako ni spavala, čekajući ga. Čak nije dala momku, koji je kao uvek naoružan iza kapije spavao, da kapiju otvori, već odbijajući ga od kapije, rekla:

– Nemoj ti. Ti kada otvaraš, mnogo lupaš, i probudiš onoga tamo gore, staroga.

A međutim, on, stari, zna da nije zbog toga što njega žali, da bi se on tom lupom probudio, uznemirio, rasterao mu se san; nego zbog toga da ne bi čuo kako njen sin u zoru i u nedoba dolazi.

I večito u toj kao svađi, grdnji i neslaganju sa sinom, tako starac i umro. Čak, kao u inat njima, a najviše svojoj ženi, kada se razboleo, nije hteo da kaže, da se potuži, već jednako ležao gore, na doksatu od kuće, i samo opštio sa slugama, te ga tako jednog dana tamo zatekli i mrtvog.

I otada od smrti hadži-Trifunove, u njihovoj kući znalo se samo za onaj život, izobilan, uvučen i pun raskoši, sa lepim ženama i raskošnim odelima, a još raskošnijim jelima i slatkišima. Jedna furundžica, koja bi samo za njihovu kuću pekla, mogla je od njih da se izdržava, toliko se mesilo i peklo. I nikad se iz njihove kuće nije čula, kao iz ostalog komšiluka, svađa, boj, ili piska dece. Čak se niko nije mogao pohvaliti da je mogao čuti da se kod njih kakva ružna reč izgovorila glasno. I što je bivalo svađe, nesuglasice, pa i smrtnih slučajeva, sve se to svršavalo u tišini. Jednako se gledalo da se živi što tiše, lepše i u što većem izobilju: da su sobe jednako okićene i što toplije, ututkanije nameštene; da po kući, po dvorištu šušte meke ženske haljine; da se viđaju lica bela, nežna, očuvana i negovana. Oko kuće jednako se dokupljivali susedni placevi i ambarevi. Štale, što su bile isprva odmah do kuće, sve su se dalje iza kuće pomicala u krajeve, da se prilikom donošenja hrane, žita, ne bi remetio kućni mir i raskoš. A oko kuće se opet bašta jednako proširivala, punila najlepšim i najboljim drvećem: šamdudima, trešnjama i višnjama, i raznovrsnim kalemljenim skupocenim ružama, a osobito niskim jabukama do zemlje sa nežnim plodovima, koje su samo po nekoliko zrna godišnje rađale.

Ženske su imale samo da se što lepše nose, kite, i da znaju što više stranih jela da gotove, i što teže, zapletenije vezove da vezu. Ali, opet, ipak da im je jedino glavno da što više svoju lepotu i snagu neguju, da su što belje, što strasnije. I cilj života da im je taj: koja će od njih, jednako negujući se i ulepšavajući, moći svojom silnom lepotom sve ostale ženske iza sebe baciti, a sve muške po kući – ne gledajući na rod, ni doba – osvojiti i zaluditi.

Tako i muški; i oni su živeli nekim „njihovim životom”. Nigde ih nije bilo. Mada im je magaza bila gore, u glavnoj čaršiji, i u njoj se uveliko držala so i konoplja, ona je više služila za obračunavanje sa čivčijama i davanje pod zakup zemlje nego za trgovinu. Pa i u toj magazi nikad niko od njih nije bio, već uvek njihov glavni momak. Još manje ih je bilo na čivlucima i vinogradima. Jedino što su odlazili u čivluk kod Donjeg Vranja. Ali tamo se išlo više šetnje radi. Taj čivluk bio je na puškomet daleko i čovek se mogao, naročito leti i s jeseni, tako tiho i sveže odmarati u njemu. Bio je usamljen, iza polja, sa kulom u dubini zelenila, a okružen svuda zidovima i redovima visokih topola koje su većito šuštale uspravljajući. Za taj čivluk, naročito za tu kulu, tolike su priče i bajke bile vezivane i govorene. I jedino na tom čivluku što bi se ko od njihovih muških mogao videti, a inače nigde, jer i njihov se sav život sastojao samo u raskošnom nošenju odela i neprekidnom trudu da se što duže živi. Zato ih uvek i bilo po okolnim banjama, gde su se oporavljali od neuredna života, da bi se posle mogli prilikom prve gozbe, slave, večere, što više najesti i napiti. Kad bi počela da se približava slava njihove kuće, Sveti Đurđić, onda na dve nedelje unapred nastalo bi spremanje. Videlo bi se kako iz cele rodbine, a obično sirotije tetke i strine, dolaze, da tu i spavaju, da bi mogle jednako raditi, pomažući da se što više namesi, spremi i udesi. Po tri puta bi se neki kolači mesili, koji ne bi ispali kao što treba. O pranju, ribanju, nameštanju i kićenju soba po nekoliko bi se dana dogovaralo. Odelo, počev od najmanjeg deteta pa do najstarijeg, sve bi se iznova krojilo. Čak bi se prepravljalo odelo i slugama, naročito sluškinjama, kojih je uvek bilo po nekoliko i to većinom iz njihovih čivluka. Njima bi se tada davale, ne stare haljine, već samo tek nekoliko puta nošene, koje su ili bojom ili krojem izišle iz nošnje. Sve se to unapred spremalo i znalo šta sve mora biti, samo da je na dan slave sve onako kao što treba, jer se znalo da kod njih mora biti najlepše, te da se gosti, kad dođu, moraju zaprepašćivati, i da se posle po čitave mesece

priča i jednako održava: prvo, onaj uzvik među ženskim svetom: „Ao, što kod hadži-Trifunovih beše na slavi!” – a drugo, među muškima po čaršiji, kako, kao uvek, posle slave produžilo se veselje i piće u onom čivluku u Donjem Vranju. I tamo, zatvoreni, u društvu čuvenih Grka, Cincara i prvih begova, Turaka, koje zbog vere nisu mogli primati kod kuće, pravili čitav lom. Dovodili čočke iz Skoplja, metere, zurlaše iz Masurice, i Ciganke, i to ne prave, ove iz varoši, iz ciganske male, nego takozvane Đorgovke, naseljene po okolnim velikim selima i hanovima na drumu, a čuvene sa svojih krtih, toplih tela i razbludnih očiju. I onda bi otuda, iz čivluka, gde su bili zatvoreni sa sviračima koje nameste u drugu sobu, da ne bi mogli gledati šta oni rade, po nekoliko dana dopirao ovamo u varoš pucanj pušaka i videlo se bacanje raketli. Posle, u potaji, u poverenju, pričalo bi se kako je k njima jedne noći bila došla čuvena Saveta koja nije bila obična, svakidašnja, za novac ženska. Ona je bila bogata, sa grdnim imanjem što joj je muž ostavio. I za nju bi se onda pričalo kako je istina krišom, i ona tada kod njih bila i sa njima bančila i pila. I zatim, kako se to celo veselje posle slave svršavalo strašnom kockom na kojoj su, po običaju, oni, njini muški, kao domaćini, sveta i običaja radi, po čitave njive i vinograde gubili.

I u tome je bio jedini život tih njihovih muških, jer ceo ostali život, život na ulici, po komšiluku i čaršiji, trgovini, prodaji, ne samo da je bio daleko od njih, nego su se i oni sami sve više trudili da bude što dalje od njih. Jednako su se upinjali da sa tom svojom kućom, imanjima i čivlucima budu od cele varoši izdvojeniji i udaljeniji. I baš u tom upinjanju da se od svih izdvoje, izgleda da su nalazili svu draž svoga života. A da bi u tome što više uspeli, gledali su da se u svima sitnicama od ostaloga sveta razlikuju. Tako, u jelima, koja kod njih nisu nikada smela, kao kod ostalih, biti jako zapržavana, masna, preljuta, već uvek blaga, slatka i pržena samo na maslu; nikako svinjskom mašću, pošto je to teško za stomak; pa onda, u načinu govora, jer usled jednakog druženja sa Grcima,

Cincarima i Turcima, svi su, pokraj stranog mekog izgovora, završavali rečenice sa naročitim dodacima, kao „džan'm” ili „datim”. A po nošnji, oblačenju, najviše su se poznavali. Niko od njih nije poneo duboke cipele ili čizme već uvek plitke, lakovane. Čakšire, istina, i njine su bile široke, čohane, koje su im ostrag u borama teško padale, ali nogavice nikad nisu bile dugačke, još manje široke i ispunjene gajtanima, već uske, kratke, da bi im se što više videle bele čarape. Brojanice koje su nosili nisu bile kao ostale, čak ni kao hadžijske, sa krstom, već sitne, crne, skupocene, da bi se, ma koliko bile dugačke, ipak mogle sve u šaku da skupe. I u brijanju i šišanju kose izdvajali su se. Kao god što su svi imali isti izraz lica, večito uzak, сув, tako su isto svi bili i sa jednako kratkim, potkrešivanim brkovima koji im nikada nisu prelazili iza krajeva usta.

A opet, da ih ne bi svet sasvim zaboravio, redovno su se pojavljivali na saborima i svečanostima. Slali su bogate priloge za zidanje škola i crkava. I zato uvek, pri izboru patronata nad crkvom, nad kakvim opštim dobrom, biran je i po jedan član iz njihove kuće, i to ne toliko zbog njihovog učešća i rada, koliko zbog tih poklona i priloga. A i bojali se da ih ne uvrede, jer se znalo da kad slučajno, i u najmanjem kakvom opštem poslu, ne bi ko od njih bio izabran, da bi se ta nepažnja primila ovamo od njih ne sa ogorčenošću nego s uvređenom ravnodušnošću: „Pa zna se da se nema kome činiti ni pomagati”.

I valjda zbog toga spoljnog, neblagodarnog sveta, od koga su se oni toliko odvajali, bežali, ali kojega su se toliko isto i bojali, jer je, usled zavisti, taj svet uvek gotov da se podsmene, siti i zazloraduje – znalo se: da oni, oduvek, što god bi se desilo u njinoj rodbini, sve brižljivo kriju i taje. Najveće svađe prilikom deobe imanja, najgore strasti i navike, kao i bolesti, u tajnosti su se čuvala. Ništa se nije smelo doznati, ništa videti. I znalo se kako bi tada svaki od njih, ne verujući samom sebi, kad baš mora da izlazi u čaršiju, pre izlaska prvo morao ići na ogledalo da se ogleda i vidi da mu se slučajno po licu i očima što ne poznaje.

A, međutim, toliko je imalo da se čuje, vidi i priča! Naročito u poslednje vreme, otkada je počela deoba, otkada je svaki brat, stric Sofkin, hteo da ima svoju kuću i sve u njoj, kao što je u glavnoj njihovoj.

Sama Sofka uvek se sa jezom i strahom sećala toga što je, ili još kao i dete, od svoje babe, matere i ostalih tetaka i strina mogla da načuje, kad su one bile nasamo i mislile da ih niko neće čuti, još manje se bojale da će to Sofka, onako mala, razumeti, a kamoli upamtiti; ili, što je i sama, kad je odrasla, svojim očima videla.

Već za prambabu joj, za čuvenu Conu, ne samo po varoši, nego i po okolnim varošima znalo se i pričalo. Čuvena je bila sa svoje raskoši i „saltanatluca”. Pošto je ostala udovica, nikako se nije udavala. Pola varoši neženjeno ostalo, nadajući se da će se preudati ma za koga od njih, kad već ostari i malo popusti lepoto. Ali ona nikoga nije gledala, nego jednako vodila i predstavljala kuću kao pravo muško. Kada bi izlazila i odlazila na čivluka, da nadgleda imanja, išla bi na konju. Sluge, s obe strane držeći ruke na sapima, pratile su je. Ne samo da je pušila, već i oružjem rukovala. A i sam hod, stas, naročito oble joj i visoke obrve i ovalno i malo duguljasto lice, izdvajalo je od ostalih žena.

Ali zato nije ni umrla kao ostale ženske. Jednako, ne propuštaju nijedan praznik, odlazila je u crkvu da tamo, u stolu njihove kuće, odmah ispod vladičinog stola, celu božju službu odstoji. U to vreme došao neki nov učitelj, Nikolča, čuven sa svoga pevanja i nesravnjenog glasa. U njega se ona tu, u crkvi, slušajući njegovo pevanje, naposletku i zagledala.

Ko zna kako se upoznali, kako i gde sastajali. Tek se počelo primećivati kako, čim bi on iz pevnice spazio da je ona u svome stolu, odmah bi onda njegovo pevanje toliko postajalo zanosno, toliko bi on u svoj glas počeo da unosi, ne, kao što dolikuje molitvi, svetoj reči pesme, pobožnog, visokog i suvog, nego toliko nečega svetskoga i strasnoga, da bi svi bivali potreseni i uzrujani. Čak čulo bi se kako i sam vladika, kada bi mu posle pevanja prilazio ruci za blagoslov, blagosiljajući ga, govori:

– Aferim, sinko! Aferim, Nikolčo! Ali mnogo, sinko, svetovno, mnogo silan i čudan glas!

Ali isto onako kako je umela da sačuva od sveta te svoje veze sa njim, tu ljubav, gotovo zadocnelu za njene godine, ali ne i za njenu lepotu i svežinu, isto je tako znala, kada se to htelo da obelodani porođajem, sve da zataji. Kratko i mirno sa sobom je svršila. Jednoga dana našli je u kupatilu mrtvu, sa presečenim žilama.

Pa čuveni deda Sofkin, Kavarola. Mesto da on, kao stariji, jednako sedi kod kuće, pošto je mlađi brat bio većito bolešljiv, i mada se bio oženio prvom lepoticom iz Skoplja, iz neke upola grčke familije, ipak on, jedva izdržavši nekoliko meseci bračnoga života, produži tobož svoja putovanja po varošima, a u stvari svoj stari raspusnički život sa čočecima, Cigankama i drugim javnim svetom. Žena njegova morala je sama kod kuće da sedi i tog svog devera da dvori, neguje, čuva i jednako da je s njime. Na saborima, slavama sa njime morala je da se pojavljuje. I ko zna kada, kako, te izgleda da je s njime počela grešiti.

I jedino taj njen greh sa umobolnim deverom mogao je da objasni posle onoliko trpljenje i podnošenje od muža, Kavarole. On, sigurno osetivši taj njen greh, kad bi došao kući toliko bi besneo, činio čuda, pokore.

Dolazio bi kući zajedno sa javnim ženskinjem. Tu bi produžavao, a ona bi sama morala da ih dvori, služi. I tada bi sluge brata, već onesveslog od straha, krišom iznosili i sklanjali u komšiluk, da ga ne bi zaklao. Žena bi ostala da sama prostire postelju, pa čak dotle je išlo da i njega, i te ženske, zajedno, pokriva. Nije laž. Živi ljudi još to pričaju i kunu se. Naskoro žena umrla, brat u manastiru, svetom ocu Prohoru, umobolan svršio. A on opet otišao na ta svoja putovanja i lutanja. Kćeri, s pomoću stričeva i rodbine, mesto njega vodile kuću. A i on sam morao više puta u godini da dolazi, da ne bi sve to palo u oči i sve se saznalo.

Ali nije ostajalo samo na tome. Produžavajući i dalje terevenke, Kavarola pod starost, pošto je udao kćeri, na sramotu svih,

ponovo se oženio. Uveo je devojkicu. I kao u neki inat, kao da se prvi put ženi, tako veliku i sjajnu svadbu pravio. Uzeo je, istina, malo stariju, zaostalu, ali čuvenu sa svoje raskošne lepote. I ona opet bila neka Grkinja, iz grčke familije koja je bila u samoj varoši, odmah ispod crkve. Ona toj familiji nije bila ni kćer, ni sestra, već neka dalja rođaka. I ko zna zašto je, već kao velika, zaostala devojkica, tu dovedena. Sa njome imao samo jedno dete, sina, koji se prvi počeo da nosi a-la-franga. Sama ona i sva njena raskošna lepota izgleda da je bila i trajala samo do venčanja, svadbe, a posle odmah usahla, sparušila se. I otuda posle, da bi i dalje sačuvala tu svoju sparuškanu lepotu, ceo život provela u lečenju, negovanju, kupanju i prženju tela... Pamti se da iz amama gotovo nije izbijala.

Pa onda Sofkinog dede rođena sestra „čal'k Naza”, kako su je zvali. Tri puta je bežala kao devojkica. Tri puta se i turčila. Gotovo jedan čivluk otišao otkupljujući je i dovodeći natrag. I posle, da se sve to sakrije, udali je za jednog njihovog slugu, kome gore, gotovo na kraj varoši, kupili kućicu i dali mu nekoliko njiva i vinograda, da bi mogli živeti. I ona, kada ostarela, nikada ovamo više nije dolazila. Jedino bi došla na „pročku”, uoči velikog posta, kada bi po običaju cela porodica morala da dođe i ište oprostaja, da se među sobom ljube i mire. A opet taj njen muž, nekadašnji sluga, „tetin njihov”, kako se sam zvao, iz kuće im nikako nije izbijao. Ponosio se što im je rod, što može i on sa njima za sofrom da jede i pije. A svima je bio neugodan, svi su ga nerado gledali, ne što je sa njima sedeo, nego što ih je podsećao i bio živi svedok onoga šta je bilo...

I onda sve gore i gore stvari. Toliko umobolnih, uzetih, toliko rađanje dece sa otvorenim ranama, umiranje u najboljim godinama, večito dolaženje čuvenih ećima, lekara, babica, toliko bakanje, posipanje raznim vodama, vođenje kod vračara po razvalinama, po zapisima i drugim lekovitim mestima po okolini!...

Sofki i sada, kad god bi se setila ludog tetina Riste, meso bi nekom odurnošću zaigralo. Seća se da zbog toga kao devojkica

nikada nije volela ići k njima, još manje, kao kod drugih, pa dva i tri dana tamo ostati.

Ne zna se baš zašto je poludeo. Posle bolesti, u kojoj je bio sav uzet, uobrazivši da ga je, za vreme te njegove duge bolesti, žena varala sa najstarijim kalfom iz radnje, počeo da pije. Onda je i poludeo. Držali su ga i hranili vezanog, gore, na gornjem spratu. I kad god bi Sofka sa ostalom decom htela iz radoznalosti da ode gore i vidi ga, pa penjući se na stepenice počeli da vire kroz rešetke od ograde na doksatu ispred njegove sobe, on primetivši ih, go, samo u gaćama i košulji, visok, bled, počeo bi k njima da podskakuje i viče:

– Oh, Marija kurva!

I vezanih nogu, u belim, novim čarapama, jednako podskakujući, nastavljao bi:

– Oh, oh!... kurva Marija!...

Tetka, čuvši, brzo bi istrčala. Njih, decu, odjurila bi, a njega silom uvukla natrag u njegovu sobu. Noću bi bilo još gore. Sofka, pokrivena jorganom sa ostalom decom, koja, naviknuta, odavno bi zaspala, ne bi nikako mogla da zaspi, jer bi jednako dopiralo do nje odozgo, kroz tavanicu, njegovo pocupkivanje. Pa tek, kada bi tetka otišla da ga leči! Sofka nije tačno znala u čemu je bilo to lečenje, samo bi se onda jasno čulo njegovo jaukanje i vriskanje:

– Vodice, mori! Vodice, veštice! Umreh za slatku vodu! Auh!

I užasan krik, šum, odupiranje, vezivanje za krevet. I onda tetkino dolaženje otuda, njena zamorenost, malaksalost. I rasko- moćavajući se u svojoj postelji da legne, ono njeno krštenje i uz- disanje i molenje:

– Uzimaj, Gospode! Oslobođavaj, Gospode!